

УДК 343.1:343.9

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-321-330><https://orcid.org/0000-0002-4198-6510>**Копанчук Володимир Олександрович,**

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-9389-5581>**Осмолян Віталій Анатолійович,**

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Хмельницький, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1110-9234>**Туровець Юрій Миколайович,**

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7002-4070>**Кравчук Олег Вікторович,**

доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, Україна

ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ УЯВНО-МИСЛЕННЄВОГО МОДЕЛЮВАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ – ПРАВОВІ ПІДСТАВИ МОДЕЛЮВАННЯ

Анотація. У статті авторами здійснено комплексний аналіз правових засад та перспектив розвитку криміналістики й кримінального процесуального права в контексті реалізації сучасної правової реформи в Україні. Дослідження ґрунтується на науково-практичному підході до осмислення криміналістично-процесуального моделювання як самостійного правового методу, що застосовується під час розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано доцільність і необхідність налагодження ефективної взаємодії між працівниками органів досудового розслідування та експертами-криміналістами з метою забезпечення повного, об'єктивного та неупередженого виконання завдань кримінального процесу, дотримання його загальних засад і підвищення рівня інноваційності правозастосовної діяльності в Україні загалом. Автори акцентують увагу на тому, що криміналістичні методи дослідження повинні застосовуватися системно та вибірково, залежно від конкретних умов і цілей провадження. Зазначається, що дослідник — слідчий, детектив чи експерт — самостійно обирає правомірні та науково обґрунтовані методи пізнання, необхідні для досягнення поставленої мети. Підкреслено, що у науковій

практиці відсутній універсальний метод дослідження, придатний для вирішення всіх завдань; натомість ефективність наукового пізнання забезпечується шляхом поєднання загальнонаукових і спеціальних методів, комплексне застосування яких дає змогу отримати всебічні та об'єктивні результати. У статті представлено авторське бачення структури криміналістичного методу моделювання, спрямованого на систематизацію, збирання та дослідження доказової інформації у межах кримінального провадження. Висвітлено значення запропонованої структури у загальній системі криміналістики та кримінального процесу, визначено її роль у підвищенні ефективності доказування й оптимізації процесуальних процедур. За результатами дослідження сформульовано висновки та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення механізмів узгодженого застосування норм чинного законодавства у діяльності слідчих (детективів) та експертів-криміналістів, які реалізують свої функціональні повноваження у сфері збирання, дослідження та оцінки доказів у кримінальному провадженні. Особливу увагу зосереджено на необхідності подальшої наукової інтеграції та співпраці між представниками науки кримінального, кримінального процесуального права та криміналістики з метою формування єдиного теоретико-методологічного підґрунтя для підвищення ефективності правоохоронної діяльності та розвитку правової системи України.

Ключові слова: детектив, експерт, слідчий, криміналістика, кримінальний процес, кримінальне провадження, методи дослідження, моделювання, право.

Annotation. In the article, the authors conducted a comprehensive analysis of the legal foundations and prospects for the development of criminology and criminal procedural law in the context of the implementation of modern legal reform in Ukraine. The study is based on a scientific and practical approach to understanding forensic procedural modeling as an independent legal method used during the investigation of criminal offenses. The feasibility and necessity of establishing effective interaction between employees of pre-trial investigation bodies and forensic experts are substantiated in order to ensure the full, objective and impartial fulfillment of the tasks of the criminal process, compliance with its general principles and increasing the level of innovation of law enforcement activities in Ukraine as a whole. The authors emphasize that forensic research methods should be applied systematically and selectively, depending on the specific conditions and goals of the proceedings. It is noted that the researcher — investigator, detective or expert — independently chooses the legitimate and scientifically sound methods of cognition necessary to achieve the set goal. It is emphasized that in scientific practice there is no universal research method suitable for solving all tasks; instead, the effectiveness of scientific cognition is ensured by combining general scientific and special methods, the complex application of which allows obtaining comprehensive and objective results. The article presents the author's vision of the structure of the forensic modeling method aimed at systematizing, collecting and studying evidentiary information within the framework of criminal proceedings. The significance of the proposed structure in the general system of criminology and criminal procedure is highlighted, its role in increasing the efficiency of evidence and optimizing procedural procedures is determined. Based on the results of the study, conclusions and practical recommendations are formulated aimed at improving the mechanisms of coordinated application of the norms of current legislation in the activities of investigators (detectives) and forensic experts who exercise their functional powers in the field of collecting, researching and evaluating evidence in criminal proceedings. Special attention is focused on the need for further scientific integration and cooperation between representatives of the science of criminal, criminal procedural law and criminology in order to form a single theoretical and methodological basis for increasing the efficiency of law enforcement activities and developing the legal system of Ukraine.

Keywords: detective, expert, investigator, forensics, criminal process, criminal proceedings, research methods, modeling, law.

Постановка проблеми. Правоохоронна діяльність, з огляду на її багатоаспектний характер та специфіку реалізованих функцій і завдань, передбачає здійснення активних заходів не лише працівниками Національної поліції України, діяльність яких регламентується насамперед Законом України «Про Національну поліцію» [1], а й фахівцями експертно-криміналістичних установ. Зазначена сфера суспільних відносин безпосередньо зачіпає законні права та інтереси кожного громадянина, вирізняється високим рівнем суспільної значущості й відіграє визначальну роль у формуванні та зміцненні засад правової держави. Проблематика підвищення ефективності процесів виявлення, фіксації, дослідження та збереження доказової інформації у кримінальному провадженні, а також розроблення новітніх і вдосконалення наявних криміналістичних методик є складовою частиною сучасної правоохоронної діяльності. Ці процеси мають безпосередній вплив на реалізацію та гарантування прав і свобод людини та громадянина, що зумовлює підвищені вимоги до їх наукового обґрунтування й практичної реалізації. Рівень якості застосування криміналістичних методик у процесі формування доказової бази безпосередньо визначає обґрунтованість і законність кінцевого рішення у кримінальному провадженні. Разом із тим, аналіз практики засвідчує, що існуючі криміналістичні підходи не завжди забезпечують належний рівень ефективності при виявленні доказів та дослідженні фактичних обставин справи. У зв'язку з цим **актуалізується** потреба у науковому пошуку, спрямованому на створення та впровадження інноваційних методів і засобів криміналістичної діяльності, що мають розроблятися в межах суворого дотримання принципів законності та процесуальної регламентації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика взаємодії різних правоохоронних органів у системі забезпечення, охорони та реалізації прав і свобод людини й громадянина під час застосування різноманітних криміналістичних методів у процесі розслідування кримінальних проваджень знайшла своє відображення у наукових працях таких дослідників, як Варфоломеєва Т.В., Гвоздій В.А., Копанчук В.О., Кравчук О.В., Сопілко І.М., Тацій Л.В., Туровець Ю.М., Удалова Л.М. та інших. У науковому доробку зазначених учених висвітлено широкий спектр питань, пов'язаних із процесуальною природою, сутністю та практичним значенням доказів у кримінальному провадженні. Водночас, визнаючи вагомий внесок цих і багатьох інших дослідників у розробленні проблематики допустимості та законності криміналістичних методик отримання доказової інформації, слід зазначити, що питання криміналістично-процесуального моделювання як самостійного правового методу розслідування кримінальних правопорушень залишається недостатньо розробленими. Ця обставина обумовлює необхідність його подальшого поглибленого наукового аналізу та системного осмислення.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є проведення комплексного теоретичного аналізу та узагальнення авторського практичного досвіду з метою дослідження сутності та функціонального значення уявно-мисленнєвого моделювання у процесі розслідування кримінальних правопорушень. У роботі також за мету поставлено завдання визначення правових основ застосування моделювання, проаналізувати актуальну проблему пошуку новітніх криміналістичних методів виявлення та збору доказів; обґрунтувати необхідність інтегрованої та ефективної співпраці між слідчими органами та криміналістами для забезпечення якісного, законного та об'єктивного виконання процесуальних завдань у кримінальному провадженні України, а також розглянути перспективи вдосконалення інноваційної державної політики у відповідній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка проблем, пов'язаних з використанням моделей та моделювання як одного з методів при розслідуванні кримінальних правопорушень, становить завдання криміналістики; ця наука досліджує об'єктивні властивості моделей та моделювання у розслідуванні, розробляє умови та прийоми його здійснення з метою збирання, дослідження та оцінки доказів [2].

Мисленнєве (уявне, «ідеальне») моделювання в розслідуванні кримінальних правопорушень належить до проблем, дослідження яких по суті тільки починається.

Природа уявно-мисленнєвого моделювання досить складна, щоб надати йому однозначне визначення. У якості мисленнєвих (уявних) моделей розглядаються образні уявлення, наукові теорії, гіпотези. Ми вважаємо, що стосовно завдань розслідування інтерес, в першу чергу, складає розгляд мисленнєвої моделі як образного інформаційного уявлення, що має певну схожість з дійсністю. Така модель не може бути тотожною оригіналу: вона є більш менш повним відтворенням його. Мисленнєва модель за своєю формою – це психічний образ: у гносеологічному плані – засіб отримання нового знання; водночас вона відбиває його певний рівень.

Виходячи з цих тез, слід констатувати, що уявна модель:

- формується для вирішення спеціального пізнавального завдання, пов'язана головним чином опосередкованим дослідженням об'єктів;
- подібно до матеріальної моделі, є системою, але системою уявних елементів;
- за певних умов оцінюється як ймовірне чи достовірне знання;
- допускає різні перетворення у формі уявного експерименту, представляє порівняння з фрагментами дійсності, які чуттєво сприймаються особою, є своєрідним симбіозом аналізу та синтезу;
- може бути матеріалізована у вигляді схеми, плану, малюнка, макета, формули, опису;
- у пізнанні виконує функції відображення, інтерпретації фактів, наочного вираження мисленнєвих уявлень, заміни оригіналу, опосередкованого джерела інформації.

Ми вважаємо, що головною відмінною особливістю уявно-мисленнєвих моделей як форми та способу мислення необхідно вважати їхню властивість бути аналогами деяких, ще не пізнаних обставин, прихованих зв'язків. Звідси перенесення знання за законами аналогії з уявної моделі на реальну ситуацію, її дослідження з урахуванням модельного пояснення.

Мисленнєве моделювання – ефективний засіб творчої пошукової діяльності, яка не в змозі розвиватися за правилами жорсткого алгоритму, тобто наперед визначеної програми.

Саме такою пошуковою діяльністю є розслідування кримінальних правопорушень. Початковий період роботи слідчого (детектива) у складних кримінальних провадженнях часто пов'язаний з дефіцитом інформації про подію кримінального правопорушення, її маскуванням, відсутністю даних злочинця і багатьох обставин скоєння кримінального правопорушення, що у своє чергу породжує низку проблемних ситуацій. Жодні найбільш детальні розпорядження (алгоритми) не здатні підвести до відповіді на безліч питань, що виникають перед слідчим (детективом). У силу специфіки слідчої діяльності, умов її здійснення та вимог, що висуваються, уявне-мисленнєве моделювання виявляється тим пізнавальним засобом, який сприяє розкриттю злочину.

Стосовно розслідування автори наукової статті розглядають уявно-мисленнєву модель як систему, яка спеціально створюється для вирішення того чи іншого класу завдань, що має властивість відображати елементи проблеми та здійснювати подальші їх перетворення, що призводить до вирішення процесуально-правових завдань.

У розслідуванні такими завданнями, крім основних завдань кримінального провадження, викладених законодавцем у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України)[3], є:

- а) пояснення фактів, які мають ознаки кримінального правопорушення;
- б) встановлення походження та зв'язку між фактами, їх тимчасовою послідовністю (мисленнєва реконструкція події);
- в) пошук злочинця;
- г) пошук та дослідження слідів кримінального правопорушення та інших матеріальних джерел інформації;
- г) пошук свідків (іноді й потерпілих);

д) усунення протиріч між фактами;
е) визначення напряму розслідування, вирішення загальних та індивідуальних тактичних завдань.

До того ж, не слід забувати й про сувору необхідність встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні – стаття 91 КПК України, а саме:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру та спеціальної конфіскації [3].

Ці та багато інших завдань, незважаючи на їх специфіку, мають одну спільну рису: вони містять у собі елемент невідомого, що пояснюється не лише спробою злочинця приховати сліди правопорушення, а й тимчасовим розривом, віддаленістю події кримінального правопорушення від часу його розслідування, неможливістю пізнати безпосередньо перебіг події. У цій ситуації уявно-мисленнєве моделювання є важливим фактором пізнання, воно заміщає відсутні ланки, прогалини в поясненні фактів, сприяє відшукуванню доказів, їх дослідженню і, таким чином, розкриття невідомого. Це не означає, що уявне моделювання – єдина форма та спосіб вирішення пізнавальних завдань. Поряд з ним думка слідчого (детективу) оперує всіма властивими їй формами і способами відображення та опанування дійсності: системою понять, суджень, висновків, інтуїцією, фантазією. За певних умов вони «підключаються» до моделі, вплітаються в її конструкцію і самі виконують модельні функції, не втрачаючи при цьому своєї специфіки.

Питання про види та функції уявно-мисленнєвого моделювання в розслідуванні майже не розроблене. Однак, аналіз практики показує, що деякі види моделювання можуть бути названі. Найбільш простими є образні наочні уявлення про місце події, тимчасову послідовність подій, їх причинний зв'язок, зовнішній вигляд правопорушника, окремих предметів. Найбільш складними необхідно вважати уявлення про вже відомі способи скоєння кримінальних та шляхи їх розкриття. Це – так звані мисленнєві аналогії, що відображають типові ситуації, які зустрічаються на практиці.

У зв'язку з цим ми розглядаємо версію слідчого (детектива) про вчинене кримінальне правопорушення також як уявну модель.

Функціональне навантаження кожної моделі різне. Провести жорсткі розмежування у цьому випадку неможливо. Усе залежить від характеру ситуації, змісту обсягу інформації,

способів вирішення завдань, які постали. У ряді випадків на першому етапі розслідування першорядне значення набувають уявлення про відомі способи скоєння правопорушення. Вони допомагають пошуку, відбору інформації, її зосередженню, розшуку злочинця. З їхньою участю формується версія, що бере на себе функцію фактів та організації всієї діяльності слідчого (детектива).

Мислиннево-уявні моделі спираються на інформацію про подію, що вивчається, минулий досвід і знання, а тому самі, подібно матеріальним моделям, виявляються джерелом знання. Воно має реальний сенс та цінність стосовно конкретної ситуації і у відношенні до неї першопочатково оцінюється як імовірне. Перенесення знань з уявної моделі на реальну ситуацію здійснюється на основі аналогій, які можуть приховувати у собі деякі потенційні помилки.

Щоб уникнути помилок, необхідно враховувати зміст та різні рівні аналогії:

- окремі ознаки, наприклад, слідів на місці події;
- систему ознак. Найчастіше у вигляді подібності у способах вчинення кримінального правопорушення;
- подібність складів кримінальних правопорушень;
- припущення, що це правопорушення скоєно вже відомою особою, яка розшукується за вчинення інших злочинів.

Аналогія на кожному з цих рівнів набуває пізнавального значення, наближає до вирішення завдань. При цьому мислення має чітко виражену тенденцію до створення моделі, що найбільш точно відтворює подію, до її повної уявної реконструкції.

Крім того, перенесення знань за аналогією коригується у розслідуванні принципом об'єктивності, повноти та всебічності, що зобов'язує будувати у провадженні всі реально можливі версії та перевіряти їх до кінця.

Уявно-мисленнєве моделювання проходить кілька етапів. Спочатку створюється деяка схема ситуацій, її уявний ескіз. Поступово вона наповнюється конкретним змістом за рахунок інформації, що надходить. При цьому модель не залишається її пасивним «акумулятором», навпаки, вона виконує орієнтуючу та евристичну функцію, допомагаючи у відборі фактів, мобілізує досвід та знання, активізує аналітичну діяльність, сприяє уточненню проблемної ситуації, допомагає визначити шляхи її вирішення, загострює оцінку діяльність.

У результаті розвитку уявна модель сприяє найбільш повному відображенню досліджуваної події. Коли ж у висновках у провадженні встановлено об'єктивну істину, тобто, досягнуто знання, яке точно й повно (в межах, окреслених законом) відображає дійсність, уявна модель вичерпує свою пізнавальну функцію. Аналогія поступається місцем достовірному знанню, припущення – істині.

Уявно-мисленнєва модель події виконує свої функції різним шляхом, у тому числі й підсвідомо, залучаючи механізми інтуїції, допомагаючи вирішенню складних пошукових завдань.

Під інтуїцією ми розуміємо здатність людини в деяких випадках несвідомо, чуттям уловлювати істину, передбачати, вгадувати що-небудь, спираючись на попередній досвід, знання [4].

Або ж інтуїція (лат. Intueor – уважно дивлюся, згодом лат. Intuitio – споглядання) – це форма знання людини, яка виникає без усвідомлення конкретних шляхів та умов його отримання. Це здатність безпосередньо сприймати істину без будь-якого зв'язку з чуттєвим або раціональним пізнанням [5].

Водночас, на нашу думку, інтуїцією не можна підміняти процедуру дослідження, використання та оцінки доказів, тому що інтуїтивні припущення виникають без розгорнутого логічного обґрунтування. Процес їх народження – підсвідомий процес, він існує об'єктивно, але у суворій процедурі процесуального доказування та обґрунтування висновків інтуїтивним

здогадкам вже немає місця. Усі висновки слідчого (детектива) повинні відрізнитися граничною ясністю не лише з боку їхнього змісту, але й з логічної конструкції.

Водночас було б помилкою не визнавати роль інтуїції у пошуковій діяльності. Інтуїтивні припущення, що виникають на основі аналогії, часто відіграють важливу роль у пошуку злочинця та розкритті кримінального правопорушення.

Разом з тим, під правовими підставами застосування уявно-мисленнєвого моделювання під час розслідування кримінальних правопорушень автор статті розуміє використання цього криміналістичного методу у повній відповідності до конституційних принципів верховенства права та законності [6]. При цьому першорядне значення має вирішення питання про допустимість уявно-мисленнєвого моделювання як методу отримання та перевірки доказів у кримінальному процесі.

Ми вважаємо, що умовами допустимості моделювання під час розслідування кримінальних правопорушень слід вважати:

А. Об'єктивність та науковість цього криміналістичного підходу [7]. Моделювання ґрунтується на положеннях математики, логіки, теорії інформації, криміналістики та інших галузей знання. Цей метод добре вивчений, докладно описаний, створена теорія моделювання, яка спирається на досвід його застосування. Моделювання заслужило серед інших правових методів звання «перевіреного», а тому й займає почесне місце серед когорти «почесних» пізнавальних методів, оскільки властивості цього методу, їх якість, надійність у науковому відношенні визначають якість та надійність доказів у провадженні. Тому не випадково суд у ряді випадків з'ясовує за допомогою яких методів було отримано докази.

Б. Простота, доступність та ефективність. При розслідуванні зазвичай застосовуються нескладні види моделювання, доволі економічні, доступні для розуміння та оцінки отриманих результатів усіма учасниками процесу. Такими є, наприклад, зліпки, предмети-аналоги, фотографії, прості реконструкції, муляжі, макети. Завдяки властивості наочності ці моделі порівняно легко долучаються до матеріалів провадження під час процесу доказування, допомагаючи усвідомити учасникам провадження та суду обставини події, з'ясувати причинні зв'язки, отримати необхідну доказову інформацію.

В. Безпека застосування. У ряді випадків у справах про вбивства, тілесні ушкодження, підпали та інші злочини виникає необхідність моделювати явища, пов'язані з вибухом, горінням, здійснення пострілу та іншими небезпечними для оточуючих діями. При цьому виготовлення, а також дослідження моделей вважається дозволеним та виправданим, якщо це не загрожує життю, здоров'ю, безпеці громадян, державному, комунальному та особистому майну громадян.

Г. Етичність. Моделювання подібно до інших методів пізнання, що використовуються в кримінальному процесі, має відповідати вимогам етики, людяності та моральності. Відповідність методу пізнання моральним нормам означає, що сам акт застосування методу та отримані при цьому результати не суперечать гуманізму українського суспільства та тим ціннісним орієнтаціям, які в ньому панують. Законність та етичність методу нерозривно пов'язані. Сутність правосуддя – у справедливості, а справедливість вимагає високоморальних засобів та методів її досягнення.

Д. Законність. У наукових працях з теорії кримінально-процесуального права трапляються вказівки на те що, що засоби досягнення процесуальних цілей мають бути дозволені законом, тобто, прямо передбачені ним чи, принаймні, не суперечити закону [8].

Закон регламентує процесуальні форми, умови, порядок збирання, дослідження, використання та оцінки доказів, основні джерела їх одержання (т.б. порядок проведення слідчих (розшукових) дій, експертиз та досліджень). Але закон неспроможний регламентувати зміст методів пізнання, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій або експертизи. Зміст пізнавальних засобів та методів визначається криміналістикою та іншими науками. Отримавши бездоганну наукову атестацію, методи втрачають свою

обмеженість й набувають властивість спільності, що дозволяє використовувати їх у будь-якій сфері людської діяльності залежно від її змісту та цілей, а також можливостей самого методу.

Зазначене повною мірою стосується й моделювання. Закон допускає застосування таких моделей, як: зліпки (ст. 237 КПК України); предмети-аналоги, що використовуються при пред'явленні для пізнання будь-якого об'єкта (зброї, знаряддя злочину, викраденої речі); фотографії розшукуваної особи чи предмета; особи, подібної за зовнішністю з особою, що пред'являється для упізнання (ст.ст. 228, 229 КПК України), фотознімки, матеріали відеозапису, плани, схеми (ст.ст. 231, 237 КПК України); фонограми – аудіо запису (ст. 107 КПК України).

Наукова спроможність методу моделювання, його відповідність названим вище умовам є переконливою підставою його допустимості для отримання доказів незважаючи на те, що деякі прийоми моделювання прямо не передбачені у законі.

Правовими підставами застосування моделювання є також передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України умови збирання, дослідження, використання та оцінки доказів. Моделювання відповідає і цим умовам, повністю узгоджуючи нормативні приписи закону. Зокрема ми виокремили певні вимоги, які на нашу думку, удосконалюють правову регламентацію та практичну сторону проведення моделювання, вказуючи на його процесуальну дієвість:

1. Входячи у склад системи доказів у кримінальному провадженні, моделювання здійснюється у межах слідчих (розшукових) дій, передбачених кримінальним процесуальним законом.

2. Джерела відомостей для моделювання, а також самі відомості мають бути зазначені у протоколі слідчої (розшукової) дії, в рамках якої здійснюється моделювання, для того, щоб суд, прокурор, керівник слідчого підрозділу та інші учасники кримінального процесу могли перевірити підстави моделювання, оцінити його результати.

3. Коло учасників слідчої (розшукової) дії із застосуванням моделювання має бути точно визначене та зазначене у протоколі. Крім слідчого (детектива) та понятих (у тих випадках, коли присутність останніх передбачено законом) як учасники слідчої (розшукової) дії виступають фахівець, підозрюваний, потерпілий, свідок.

4. Прийоми моделювання та порядок його використання, у тому числі постановка модельних експериментів або реконструкція, докладно описуються у протоколі (ст.ст. 104, 105 КПК України).

5. Мають бути вжиті заходи, що забезпечують повноту та достовірність доказової інформації, яку передбачається отримати за допомогою моделювання. Це найчастіше заходи організаційного та криміналістичного характеру, які пов'язані з виготовленням та дослідженням моделі (придбання належного матеріалу, інструментів, предметів-аналогів, підготовка експериментів у відповідних Науково-дослідних експертно-криміналістичних центра Міністерства внутрішніх справ України, а також заходи, пов'язані з припиненням спроб перешкодити моделюванню чи по впливати на його результати.

Звернення до деяких видів моделювання є обов'язковою процесуальною умовою отримання та перевірки доказів. Таким є моделювання у вигляді підбору предметів-аналогів та аналогів-осіб при пред'явленні для пізнання. В інших випадках використання моделей та моделювання визначається слідчим (детективом), виходячи з конкретних завдань розслідування. На розсуд слідчого (детективу) можуть бути виготовлені муляжі для слідчого експерименту, макети для ілюстрації будь-яких фактів тощо. Нерідко моделювання пов'язані з витратою великих коштів, організаційними зусиллями. Маючи на увазі, що в розслідуванні той самий результат нерідко досягається за допомогою різних за характером слідчих (розшукових) дій і методів, слід вирішити, чи є необхідність у складному моделюванні, якщо докази можна отримати більш простим шляхом.

На нашу думку, слідчі (розшукові) дії, в рамках яких здійснюється моделювання, можуть бути поділені на дві групи:

I. Слідчі (розшукові) дії, у яких моделювання застосовується поруч із іншими методами отримання доказової інформації (наприклад, огляд, допит, слідчий експеримент, пред'явлення для пізнання)

II. Слідчі (розшукові) дії, структура яких повністю визначається моделюванням; воно займає провідне становище та диктує специфіку дії. Такими, на наш погляд, є окремі види слідчої реконструкції, що дозволяють порушувати питання про її самостійний характер як слідчої (розшукової) дії.

У слідчих (розшукових) діях першої групи може бути кілька елементів, що мають процесуальне значення та впливають на специфіку моделювання (надається авторська позиція по вказаному питанню):

- ухвалення рішення про моделювання, проведення необхідних підготовчих заходів, включаючи забезпечення передбачених законом прав та інтересів учасників кримінального процесу, які своїми порадами та діями можуть вплинути на прийоми моделювання; вжиття заходів для збереження речових та інших джерел інформації, без яких неможливе моделювання;

- складання плану слідчої (розшукової) дії;

- роз'яснення учасникам слідчої (розшукової) дії їх прав та обов'язків у процесі моделювання;

- застосування комплексу пізнавальних прийомів щодо здійснення моделювання;

- фіксація процесу та результатів моделювання;

- оцінка результатів моделювання.

Сукупність цих елементів визначає якість слідчої (розшукової) дії та бездоганність моделювання.

Слідчі (розшукові) дії із застосуванням моделювання носять інтегративний характер, тобто поєднують у собі кілька методів пізнання. Ця характеристика чітко проявляється під час огляду, відтворення показів на місці події, допиту, слідчого експерименту. Інтегративність передбачає не змішання джерел та засобів отримання доказової інформації, а такий взаємозв'язок пізнавальних методів, який у рамках всього розслідування забезпечує повноту, всебічність та об'єктивність доказової інформації.

Моделювання – складний метод пізнання, він інтегрує у собі спостереження, порівняння, експеримент, вимірювання та інші методи. В той же час він має специфіку, що завжди дозволяє відокремити його від названих методів та на цій підставі чітко встановити, яка-сама доказова інформація отримана за допомогою моделювання, а яка за допомогою інших методів пізнання.

Інтеграція та диференціація методів пізнання породжують й інше закономірне явище, яке у теорії доказів має назву «потік інформації».

Слідчі (розшукові) дії з використанням моделювання характеризуються кількома потоками інформації:

- 1) потоком інформації, що створює підставу для моделювання (покази, результати огляду, документи, інші моделі, наприклад, фотознімки, матеріальні носії відеофіксації слідчих (розшукових) дій);

- 2) потоком інформації, що виникає в результаті виготовлення (підбору) та дослідження моделі шляхом її огляду, експерименту, експертизи. Ця інформація може мати вираз у вигляді знакових моделей (малюнків, схем, планів), фотографій, відеозаписів, а також зафіксована словами в протоколі слідчої (розшукової) дії.

Виділення окремих потоків інформації допомагає слідчому в оцінці доказів відокремити підстави моделювання з його результатів, виявити можливі помилки та усунути їх.

Висновки. Сучасний етап розвитку правознавства в Україні характеризується інтенсивним піднесенням і якісними трансформаціями, що обумовлено процесами розбудови правової держави, реалізацією євроінтеграційного курсу, становленням інститутів громадянського суспільства, зростанням ролі особистості у суспільно-політичному житті країни та утвердженням принципу верховенства права як фундаментальної засади державного устрою. Відчутне поживлення спостерігається у сфері криміналістичних досліджень: розширюється коло наукових пошуків, зростають обсяги підготовки фахівців юридичного профілю та експертів-криміналістів, а також підвищується суспільний інтерес до експертно-правової діяльності. У цьому контексті професії юриста, зокрема слідчого (детектива) та експерта-криміналіста, закономірно посідають провідні позиції серед найбільш престижних та затребуваних серед молоді. Разом із тим, сучасна Україна стикається з низкою системних проблем у сфері правового забезпечення економічної, екологічної, культурної та освітньої політики, забезпечення громадської безпеки та захисту прав людини. У цих умовах слідчі (детективи) та експерти-криміналісти відіграють ключову роль, перебуваючи безпосередньо в епіцентрі правових реформ та інституційних змін. Ефективне виконання їхніх професійних обов'язків вимагає глибокого знання актуальних правових норм, положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також сучасних криміналістичних методик і тактичних прийомів, що постійно еволюціонують під впливом розвитку науково-технічного прогресу та оновлення нормативно-правової бази. Особливої актуальності набуває володіння методологією роботи з доказами у кримінальному провадженні — зокрема, методикою їх виявлення, фіксації, дослідження, зберігання та процесуального використання як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Правовий метод криміналістичного моделювання виступає не лише теоретичною конструкцією, а й практичним інструментом забезпечення законності та обґрунтованості доказового процесу. Його застосування сприяє вдосконаленню процесуально-правової діяльності слідчого (детектива), забезпечує об'єктивне встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення та вимагає налагодженої взаємодії між правоохоронними органами в межах єдиного механізму кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну поліцію. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379. (редакція станом на 12.09.2025) [сайт] URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2025).
2. Осмолян В.А. Науково-практичний погляд на криміналістично-процесуальне моделювання як правовий метод при розслідуванні кримінальних правопорушень // «Наукові праці МАУП. Юридичні науки». № 3 (75), 2025. – С.52-59.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13 ст.88. (редакція станом на 05.09.2025) [сайт] URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Словник UA. Портал української мови та культури. Офіційний сайт. <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%97%D1%86%D1%96%D1%8F>.
5. Інтуїція // Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2025. — ISBN 966-02-2074-X.
6. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141. (редакція станом на 01.01.2020) [сайт] URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 11.11.2025)
7. Туровець Ю.М., Копанчук В.О., Гаюр І.Й., Кравчук О.В. Моделювання як метод пізнання на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень // «Наше право/Our.Law». № 1, 2025. – С.52-59.
8. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: Навч. посібник / Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. – К., 2012. – 275 с.